

UOT: 1.16.165.0

Turanə Əsədova

dissertant, Gəncə Dövlət Universiteti
e-mail: esedovaturane246@gmail.com**SÜNİ İNTELLEKTDƏ ŞÜÜR VƏ AĞIL PROBLEMİ**

Süni intellekt son dövrlərdə bütün tədqiqat sahələrinin önünə keçərək, ən çox araşdırma aparılan sahəyə çevrilmişdir. Gözlənilir ki, süni intellekt sürətlə təkmilləşərək, özünün yaradıcısının ən böyük silahına çevriləcəkdir.

Məqsəd- problemin aktuallığı fonunda süni intellektə şüur və ağılın yeri və roluna fəlsəfi baxış etməkdən ibarətdir.

Məqalənin metodoloji- əsasını fənlərarası yanaşma təşkil edir. Bu zaman başlıca prinsip kimi müasir mərhələdə süni intellekt-şüur-ağıl qarşılıqlı əlaqəsinin vəhdət halında olması tezisi qəbul edilir.

Metod- kimi analogiya və müqayisəli təhlil tətbiq edilir.

Elmi yenilik- süni intellekt kontekstində şüur və ağılın rolunun fəlsəfi-elmi dərkinin hələlik ziddiyyətlərlə müşayiət olunduğu tezisini irəli sürməkdən ibarətdir.

Açar sözlər: intellektual sistemlər, zəka, ağıl və şüurun fərqləri, abstrakt məhfumlar, özünüdərk, süni intellekt şüuru, ağıllı sistemlər

Giriş

Ağıl və zəka arasında qarşılıqlı bir əlaqə olduğu kimi, şüur və zəka arasında da oxşar qarşılıqlı əlaqə mövcuddur. Hətta ağıl və intellektin də şüur və zəhin ilə birlikdə eyni istiqamətdə, özünəməxsus sirlərə malik varlıqlar olduğunu qeyd etmək olar. Başqa bir ifadə ilə, bu dörd abstrakt məhfumun (ağıl, şüur, intellekt, zəhin), bir-biriylə bağlantılı olduqlarını qeyd etsək, yəqin ki, səhvə yol vermərik. Lakin insan beyninin məhsulu olan süni intellektə nəzər yetirdikdə qeyd olunan məhfumların necə modelləşdiriləcəyi (riyaziləşdiriləcəyi) məsələsi, bu sahədəki yanaşmaların daha kəmlinli olmasına səbəb olmaqdadır. Süni intellektin öz şüuruna malik olması, zəhni fəaliyyətlər həyata keçirərək öz varlığını davam etdirməsi insanda olduğu kimi mümkün ola bilərmi və ya şüur və zəhni, zəki bir sistemdə necə mövcud etmək olar kimi suallar konkret cavablarla həll olunacaq məsələlər deyil. Çünki təbii intellektin “sünüləşməsi” nə qədər qəbul ediləndirsə, şüur və zəhin də bir o qədər aydın başadüşülən məhfumlar deyildir. Bir intellekt sistemin “özünüdərk” etməsi üçün hansı komponentlərin mövcud olması lazım gəlirsə, bu istiqamətdə bəşəriyyətin hansı texnoloji inkişafa ehtiyacı varsa və ya hisslərlə xəyalların mübarizəsinə meydan açan zəhin, bir zəki sistemdə necə ifadə edilə bilər, bütün bu müzakirələr məqalədə önəmli alt başlıqlar olaraq araşdırılmışdır.

Ağıl-zəka qarşılıqlı əlaqəsi. Bir çox filosoflar ağıl, zəka, hərəkət, aktivlik və fəaliyyət xətti boyunca qarşılıqlı təsirlərlə bağlı müxtəlif fikirlər söyləmişlər. Eramızdan əvvəl və hətta bəşəriyyətin yaranması ilə birlikdə ortaya çıxan bu fərqli baxışlar günümüzdə qədər gəlib çatmışdır və bu, insanlıq var olduqca və insanlar düşündükcə də davam edəcəkdir. Sokrat, Platon və Aristotel üçbucağında, xüsusən də “Ağıl” məhfumu ilə bağlı müxtəlif baxışlar meydana çıxmış, bəşəriyyət “Ağıl-Təfəkkür” oxunda uzun bir yol keçmişdir. Ara-sıra Allahdan ilham aldığına eymam vuran və buna görə də dolayısı ilə insanların beyninə Allahın yer üzündəki nümayəndəsi olduğunu təlqin etməyə çalışan “Afinanın yalançı peyğəmbəri!” Sokrat bir tərəfdən tənqidi düşüncənin arxasında gizlənir, digər tərəfdən də öz fikirlərinin tənqid olunmasına dözə bilmirdi (2, s. 223). Ancaq çox aydındır ki, tənqidi fikir olmayan yerdə sivilizasiya yaşaya bilməz, bəşəriyyət təəssübkeşlik və cəhalət zülmətində mübarizə aparmağa, intellektual diktatura bataqlığında batmağa məhkumdur. Həqiqət, gerçəklik, reallıq, haqq və hüquq məhfumlarını “ağıl məhsulu” kimi görən Aristotel bu

anlayışları hər şeydən üstün tutmuş və onları bəşəriyyətin ən mühüm irsi kimi qəbul etmişdir. “Amicus Plato, Sel Magis Veritas” (Platon mənim üçün qiymətlidir, lakin həqiqət daha qiymətlidir) deyərək, öz mövqeyini açıq şəkildə nümayiş etdirmişdir. Yadda saxlamaq lazımdır ki, tənqidi fikrin hərarətli tərəfdarları arasında fəlsəfi şəxsiyyətləri ilə seçilən filosoflarla yanaşı, Hippokrat, İbn-i Sina, Farabi kimi həkim sənəti ilə tanınan mütəfəkkirlər də olmuşdur. Elm, ağıl və təcrübə işığında əqli qabiliyyətlərdən istifadə etməklə, qərəz və şöhrətpərəstlikdən uzaq olmaq mümkündür. Bu səbəbdən hər bir həkim həm də filosof olmalı və bəşəriyyətin sivilizasiya üfünə öz töhfəsini verməlidir.

İntellektual sistemlərdə özünüdərk və şüurun formalaşması

Bəşəriyyətin inkişaf tarixi içində dünyadakı nizamı qoruma yolundakı ən diqqət çəkən mərhələ, modelləşdirmə prosesi içində texnoloji inkişaf olmuşdur. Əlinizdə tutduğunuz telefonda yaşadığınız binalara, mexaniki cihazlardan Süni intellektə əsaslanan yeniliklərə qədər hər cür texnologiyada modelləşdirməyə ehtiyacımız olsa da, biz icad etdiyimiz və ya kəşf etdiyimiz hər şeyi bu modelləmələr fonunda dərindən dərk etmək üçün həmişə səy göstərmişik. Nəhayət, ağıllı sistemlərdə görmək istədiyimiz hər cür humanoid və ya təbii elementlər modelləşdirmə proseslərindən keçməlidir (6, s. 55). Buna görə də, bizə özünü dərk edəcək, yəni şüurlu bir ağıllı sistemdə bu mücərrəd hadisələrin varlığını göstərəcək bəzi fon komponentləri lazımdır. Beləliklə, şüurun insanlar və ya təbiətdəki digər canlılar üçün nə anlam ifadə etdiyini dərk etmək baxımından onu dərk etməyə çalışaq.

Şüurun mənası intellektual sistemlərdə və şüurun mövcudluğu

Süni intellekt tədqiqatçısı Çevizci şüur anlayışını özünüdərk etmə, qavrayışlar, duyğular və məlumat mərkəzli izah edir. Eyni zamanda, şüuru həm də zehnin introspeksiya kimi təsvir edir (3, s. 141). Müvafiq elmi ədəbiyyatda bu sahədə öne çıxan yanaşmalara rast gəlmək mümkündür (4, 2013; 1, 2015; 8, 2005). Buna əsaslanaraq düşünə bilərik ki, ağılın qəbul edilməsində və zəkanın fəaliyyətində şüur da rol oynayır. Yəni, bu halda “Süni intellektin də şüuru var” deyə bilərikmi? Təəssüf ki, bu suala hələlik “yox” cavabını verə bilərik, ya da ən azı ən optimist baxımdan cavabı mümkün olmayan bir sual kimi də qəbul edə bilərik. Çünki problemi həll etmək və özünüdərk etmək bir-birinə nə lazım, nə də kifayətdir. Şüurun varlığını hər hansı problemin həlli texnologiyasına aid etmək - hətta ağıllı alqoritmləri ehtiva etsə belə - cansız cisimlərə mənəvi xarakterlər təyin etmək qədər mənasız olardı. Beləliklə, şüurun varlığı ilə bağlı mübahisəni hansı nöqtəyə gətirməliyik? Bunu aşağıdakı müqayisələrlə araşdıraraq davam edə bilərik:

- Ağıllı sistemin özünüdərkini necə yarada bilərik? Bunu sensorlar vasitəsilə edə bilsək, sistemin öz mühitini tanımasını və əməliyyat proseslərini buna uyğun qiymətləndirməsini təmin edə bilərik. Ancaq belə bir vəziyyət, ağıllı sistemin davranışlarından əldə etdiyi geri bildirimlər nəticəsində özünüdərk haqqında izahlar vermək, hətta uzun müddətdə həll etdiyi problem səbəbilə, özünüdərkə keçib, yeni nəticələr əldə etmək kimi insani senaryolardan istifadə etmək fürsəti verdiyini deyə bilmərik. Bu ssenarini idarə etmək üçün daha mürəkkəb bir sistem yaratmaq və hətta daha yüksək səviyyədə (insan və ya təbiətdəki digər canlılar səviyyəsində) duyğuları modelləşdirmək lazımdır. Ağıllı bir sistemin şüuru üçün informasiya adını verdikimiz məlumatımız var, bəli; biz qavrayışları sensorlarla həyata keçirə bilərik, bəli; bununla belə, duyğular özünüdərk və introspeksiya ilə birlikdə insanlara və canlılara aid xüsusiyyətini hələ də qoruyub saxlayır.

- Fəlsəfi cəhətdən təhlil etdikdə, “mən olmaq”, “birinci dərəcəli şəxsiyyəti başa düşmək” kənardan bir varlıq üçün nə qədər mümkündür, bunu ətraflı şərh etmək lazımdır. Ən sadə izah şəkliylə, fərd olaraq insanlar digərlərinin şüurunu dərk etmək qabiliyyətinə malik olmalıyıq. Bu nöqtədən hərəkətlə, xaricdən dərk edilən özünüdərk vəziyyətini şüur olaraq qəbul etmək məcburiyyətindəyik. Beləliklə, bir fərd olaraq “mən” anlayışını hər hansı bir səviyyədə özümündə mənalandıra bildiyimiz halda, öz məhsulumuz olan süni intellekt sistemində bunu xarici bir müşahidəçi olaraq izah etməyimiz, insandakı şüur anlayışını dərk etməklə eyni olmayacaqdır. Buna görə də, ağıllı sistemlərə aid etməyə çalışdığımız şüur anlayışı, ehtiva etməyə çalışdığımız mənadan fərqli bir anlayış meydana gətirir.

- Şüür həm daxili, həm də xarici vəziyyətin dərk edilməsinə, fərdi kontekstdə bu xarici vəziyyətə verilən reaksiyalara və şərhlərə aiddir. Bu baxımdan, “ağıllı bir sistem xarici faktorları mənalandırıqda şüura çatı bilirmi?” sualına cavab vermək lazımdır. O, ümumbəşəri səviyyədə qavrayış və münasibət strukturu quran intellektual sistemlərin xarici amillərlə qarşılıqlı əlaqədə olması nəticəsində ortaya çıxacaq. Beləliklə, o, gələcək fəaliyyət proseslərini modelləşdirir və yaşama/təcrübə yolu ilə inkişaf edən şüura çatı biləcək. Ancaq bu vəziyyət yalnız şüurun xaricdən qəbul edildiyi təqdirdə məqbuldur. Şüür həm daxili, həm də zahiri proseslər tələb etdiyi üçün zəka sisteminin xarici amillərə qarşı inkişaf etdirdiyi quruluşa başqa ad tapmaq lazımdır (Köse, 59).

Ağılın intellektual sistemlərdə yeri

Şüurun mövcudluğu prizmasından şərh etdiyimiz şüur elementinin intellektual sistemlərdə mövcudluğunu anlamaq üçün şüurun dinamizmlə tətiklədiyi ağıl anlayışını nəzərdən keçirmək faydalıdır. İlk növbədə ağıl-bədən problemi adlanan məşhur fəlsəfi problemdə aktiv rol tapan zehni semantika və onun süni intellekt daxilində reallaşması baxımından araşdırmaq lazımdır.

Əvvəlcə ağılın mənasını və ağıllı bir intellektual sistem ideyasını araşdıraraq. Ağıl anlayışı ən sadə mənada şüur axını kimi ifadə edilir (11, p. 298; 8, p. 45-46). Bu fikir böyük əksəriyyətin razılaşdığı bir fikirdir. Bununla belə, elm və fəlsəfə aləmləri şüuru dəqiq bir tərifə sığışdırmaqda razılığa gəlməyiblər. Ağıl yalnız ali psixi mexanizmlərlə bağlı olduğunu və buna görə də subyektiv hisslərdən və xəyallardan müstəqil olduğunu düşünənlər də var (7, p. 91). Halbuki hisslər və hərəkətlər vasitəsilə əldə edilən məlumat və təcrübələr insanların və ya ümumən canlıların emosional mühakimələrindən asılı ola bilməz. Həqiqətən də, filmlərin mövzusu olan və mövcud texnoloji inkişaf nəticəsində reallığa çevrilməmiş zaman məsələsi kimi şərh edilən ağıl oxuma uzantıları, ağılın fərd/mövzuya xas olması səbəbindən maraqlı bir mövzu olaraq varlığını davam etdirir. xaricə bağlıdır. Sırf bu səbəbdən zehnin subyektiv duyğulardan, xəyallardan və yaddaşımızdakı keçmiş təcrübələrdən müstəqil olduğu yönündə yanaşma düzgün deyil. Əlbəttə dəqiq bir tərif üzərində uzlaşma əldə edilməməsi, müəyyən hallarda şüur və ağılın eyni mənada istifadə edilməsinə, bəzi hallarda isə ağılın düşünmə fəaliyyəti ilə eyniləşdirilməsinə gətirib çıxarır. Ancaq necə ki, şüur və ağıl ayrı-ayrı anlayışlardır, canlının şüurlu şəkildə idarə edilməsindən asılı olan təfəkkür, lazım gəldikdə avtomatik axın mexanizmi olan ağıldan fərqli bir anlayışa uyğun gəlir.

Nəticədə ağıl və zəka arasında statik-dinamik dilemma şüurla ağıl arasında da mövcuddur. Bu kontekstdə, edəcəyimiz seçimlərlə problemin həlli sahəsinə ağıl və zəkana aid edə bildiyimiz kimi, şüur-ağıl cütlüyünü də özünüdərk oxundakı qapalı qutuda fərdi nailiyyətlərin təzahürü kimi qəbul etməliyik.

Ağıl anlayışının müəyyən qədər izah etdiyimizə görə bu fenomenin intellektual sistemlərdəki yerini şərh edə bilərik. İntellektual sistemlər informasiya ilə bilavasitə qarşılıqlı əlaqəsi nəticəsində bəzi parametrləri müəyyən dəyərlərə doğru çəkə bilir və parametrlərin yeri və bu parametrlərin intellektual sistem yaddaşında saxlanması intellektual sistem tərəfindən əldə edilən bütün məlumatları bir növ süni intellekt kimi qəbul etməyə imkan verir. Bununla belə, ağıl hələ tam başa düşülməyən və rəqəmsal kodlarla doğrudan modelləşdirilə bilməyən bir komponentdir. Duyğular və xəyallar kimi aydın dərk edə bilmədiyimiz mücərrəd elementlərin varlığını hiss etdiyimiz ağılın qəbul edilmiş riyazi və məntiqi modeli yoxdur. Başqa sözlə desək, intellektual sistemlərdə ağılın mövcud olması üçün bu anlayış ilk növbədə insanlarda və canlılarda insan səviyyəsində elmi anlayışla izah edilməlidir. Əks halda, intellektual sistemlərin daşdığı yaddaşlar, zamanla təşkil edilmiş və ya təşkil olunacaq məlumat kolleksiyalarını göstərməklə, bu proses bəlkə də başqa bir terminin yaradılması zərurətini doğuracaqdır.

Ağıl-bədən problemi və ağıllı sistemlər

Ağıl-bədən problemi (digər bir ifadə ilə, ağıl-bədən dualizmi), ağılın və bədənə bir-birindən ayrı olaraq mövcud olduqları görüşünü irəli sürən və fəlsəfi mübahisələrin xüsusilə ağıl fəlsəfəsi tərəfindən tez-tez şərh edilən əsas problemlərdən biri olaraq qəbul edilir. Məşhur fransız maarifçisi Dekart tərəfindən önə sürülən bu termində, ağıl anlayışı maddi dünyanın bir hissəsi olaraq qəbul edilmir. Hətta Dekarta görə, insanların və ya ümumi olaraq canlıların hiss üzvləri vasitəsilə sınaqdan keçirdikləri hər şey beynin pineal nahiyəsinə ötürülür, daha sonra oradan ruha

ötürülməkdədir (6, s. 60). Qısacası, ağıl adını verdiyimiz varlıq, beyindən ayrı bir reallıq olaraq qəbul edilir. Hətta bu baxımdan ağıl və özünüdərk silsiləsi ağla əsaslanır, beyin bu izahda ayrı bir nöqtədə tutulur. Dekart tərəfindən müzakirəyə açılan, lakin bəşər tarixində tez-tez müzakirə edilən ağıl və bədən arasındakı bu qarşılıqlı əlaqə şübhəsiz ki, yeni fəlsəfi və elmi izahlarla qüvvətlənmiş və hələ də aktuallığını qoruyan, lakin vaxt keçdikcə təkmilləşən bir elmi maraq sahəsi olaraq süni intellekt çərçivəsində müzakirə ediləbiləcək mövzuya çevrilmişdir.

Dekart ağıl və bədən arasındakı fərqi ortaya qoyarkən, bu iki tərəfin əslində bir-birinə təsir etdiyini də düşünürdü. Bu fikir həm də interaksionizm adı altında araşdırılır. Ağıl və bədən bir-birinin taleyinə təsir etməsi ilə razılaşırlar arasında neyrofizioloq Con C. Eklis və hətta məşhur müasir filosof Karl Popper də var. Lakin müasir düşüncələr Ağıl Fəlsəfəsi çərçivəsində belə bir qarşılıqlı əlaqəni Emergentizm çərçivəsində qəbul edir ki, bu da İnteraksionizm yanaşmasını özündə ehtiva edir. Bununla belə, müasir düşüncələr bu qarşılıqlı əlaqəni Ağıl Fəlsəfəsi daxilində, İnteraksionizm yanaşmasını da əhatə edən Emergentizm çərçivəsində qəbul edir. Müvafiq olaraq, psixi proseslər beynin vəziyyətləri nəticəsində, psixi proseslər isə beynin vəziyyətinə təsir edən hallar kimi ifadə edilir (5, s. 273). Gözlənilməli kimi, bu fikirlər həm də iki ünsürdən yalnız birinin fəlsəfi mənada digərinə təsir etdiyi və ya qarşılıqlı təsirin olmadığı alternativ baxışlarla qarşılanmışdır. Əslində, Epifenomenalizm deyilən baxışa görə, beyin zehni proseslərə səbəb olur, lakin ağıl beyinə təsir etmir. Bu fikir ilk dəfə XVIII əsrdə Bonnet tərəfindən aydınlaşdırıldı və sonradan müasir dövrlərə qədər bir neçə filosof və elm adamı tərəfindən araşdırıldı (10, s. 139-140). Bu fikri dəstəkləyənlər sadəcə olaraq emosiyaların davranışın birbaşa səbəbi olmadığını qəbul edirlər.

Ağıl və bədənə paralel fəaliyyət göstərməsi fikri Psixofiziki Paralelizm adı altında bir çox yan baxışların yaranmasına səbəb olmuşdur. Psixofiziki Paralelizm əsasən iki elementin bir-birindən tamamilə müstəqil fəaliyyət göstərdiyini qəbul edərkən; Cüt aspektizm ayrılmaz paralel funksiyalı, Okkasionizm ayrı, lakin dolayı paralel işləməni, Əvvəlcədən qurulmuş Harmoniya ayrı, lakin xaricdən idarə olunan paralel funksiyalı təsvir edir. Xüsusilə dolayı və xaricdən idarə olunan proseslər bu prosesdə ilahi bir gücə malikdir.

Nəticədə Ağıl-Bədən problemi konkret və mücərrəd hadisələrin idarəsi və əlaqəsi paradoksunda bir növ özünü tapır və (1) beynin zehinə təsir etməsi, (2) ağılın beynə təsir etməsi, (3) hər iki ünsürün paralel fəaliyyət göstərdiyi və ya qarşılıqlı təsir içində olduqları şəklindəki baxış tərzii ilə izah edilməyə çalışılır. Bu nöqtədə fəlsəfi müzakirələrin tam mərkəzində tədqiqatçı Searle, ağıl-bədən probleminin bir “yanlış dilemma” olduğu fikrini irəli sürmüş və problemə müxtəlif prizmalardan yanaşmağı təklif etmişdir (9, s. 209). Yanlış dilemmaya görə, qara ilə ağ rəngdən başqa çox sayda aralıq rənglər mövcuddur.

İnsan və canlılar prizmasından baxıldığında, fikir ayrılıqlarının hakim olduğu Ağıl-Bədən Probleminə ağıllı sistemlər miqyasında yanaşmaq mümkündür. Müvafiq olaraq, ağıllı sistemlərdə “Ağıl-Bədən Problemi” proqram-avadanlıq dilemmasına çevrilir. Nəzərə almaq lazımdır ki, avadanlıqların işləməsini təmin edən elementlər proqram təminatı olsa da (proqram təminatı olmadan aparatın istədiyi kimi işləməyə başlaması mümkün deyil), işə başlayan avadanlıq proqram təminatı ilə bağlı impuls verirsə, proqram təminatı da aparatın təsirinə məruz qalan elementə çevrilir. Bu nöqtədə Dekartın aparat-proqram kontekstində qeyd etdiyi fərqi ağıllı sistemlər baxımından qəbul etsək də, iki element bir-birinə təsir etdiyi üçün İnterconnectionism istiqamətində mövqe tuta bilərik. Bununla belə, fikrimizcə, günümüzün ağıllı sistemləri üçün “yanlış dilemma” içində olduğumuz da mümkündür.

Ağıllı sistemlər baxımından, “ağıl-bədən problemi”ni süni intellekt miqyasında təyin etməyə çalışmaq da bizdən insan və ağıllı sistemləri eyni səviyyədə qəbul etməyi tələb edir. Bununla belə, texnologiya insanları məhsula çevirsə də, Süni İntellekt son nəticədə insanların məhsulu, insanların istehsalı kimi fərqli bir rakursdan şərh edilməlidir. Gələcəkdə insanları əvəz edəcək Super İntellekt formalarında nələrin baş verəcəyini dəqiq təxmin edə bilmədiyimiz üçün bugünkü texnologiya çərçivəsində hazırlanmış ağıllı sistemlərdə istifadə edilən alqoritmlər, öyrənməyə imkan verəcək məlumatlar, əks əlaqə və sensorlar, aktuatorlar, aparat interfeysləri və s (6, s. 66). Demək olar ki, nə qədər ki, bəşəriyyət hər cür mücərrəd və konkret komponentlərin

hökmranlığına malikdir, Ağıl-Bədən qarşılıqlı əlaqəsini həmişə ağıllı sistemlər baxımından izah etmək mümkündür. Ancaq bu nöqtədə, əvvəlki paraqraflarda da ifadə edildiyi kimi, Süni İntellekt baxımından zehni hara qoyduğumuz son dərəcə əhəmiyyətlidir. Buna görə də, Süni İntellekt baxımından, onların hərəkətlərini və zehni proseslərini ağıl izah etdiyimiz səviyyədə şərh edə biləcəyimiz ağıllı sistemlər dizayn etmək mümkün olacaq. Nəticədə, Süni İntellekt baxımından Ağıl-Bədən Probleminə bir nəfəs gətirmək üçün ağıl, şüur/özünü dərk etmə kimi hadisələrin mənasının aydınlaşdırılması vacibdir.

İnsan şüuru və intellekti, Süni İntellektə rəqəmsal təsvirlərin mümkünlüyü ilə bağlı müzakirələrin mərkəzindədir. Kifayət qədər hesablama komponentləri istifadə olunsay belə, bu mexanizmlərin funksiyalarının bizimkinə nə qədər oxşar olacağı bizdən bu hadisələrin sistemlərini açmağı tələb edir.

İnsanın düşüncə sistemi və insan bütövlüyü nəticəsində ortaya çıxan Süni İntellekt, insanları əhatə edən dünya və kainat baxımından nəzərdən keçirildikdə daha bir çox mücərrəd hadisələrlə ziddiyyət təşkil edə bilər. Nəticə etibarilə dünyada və kainatda həyatda qalmaq üçün mübarizə aparan insanlar, yaratdıqları mücərrəd hadisələrin daxilində nizam-intizam müəyyən etməyə çalışmışlar. Təbii ki, öz həyatlarına daxil olan və təkbaşına qərar qəbul etmə və davranma potensialına malik olan ağıllı sistemlər bu faktlarla sonda maraqların toqquşmasına səbəb ola bilər. Son zamanlar tez-tez müzakirə olunan hadisələrdən biri olan etika anlayışına üstünlük vermək lazımdır.

Nəticə

Tədqiqatın irəli sürdüyü əsas nəticələr bundan ibarətdir ki, insan şüuru və ağıl, ağıl-bədən əlaqəsi kimi məsələlər əsrlərdir müzakirə obyektinə çevrilməsinə baxmayaraq, bu müzakirələrdə konkret nəticə əldə edilməmişdir. Süni intellekt sahəsində son illərdə əldə olunan praktik nəticələr, ağıl-şüur, ağıl-bədən müzakirələrini fərqli müstəvidə davam etməsinə gətirib çıxarmışdır. Ağıl və özünüdərk prosesinin insanda olduğu kimi, süni intellektə sahib varlıqda da mövcud ola biləcəyinə dair tədqiqatçılar arasında fikir ayrılığı ciddi səviyyədə davam edir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Arıcı, M. (2015). Zihinsel alanda “ben hissi” neye karşılık gelir? Dört Öge, № 7, pp.65-76.
2. Aydın, İ.H. ve Değirmenci, C.H. (2020). Yapay zeka. İstanbul: Girdap, 285 s.
3. Cevizci, A. (2010). Paradigma Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma.
4. Güneş, F. (2013). Zihin yönetimi. Bartın Üniversitesi Təhsil Fakültəsi Jurnalı, № 2 (2), s.1-17.
5. Hergenhahn, B.R., Henley, T. (2013). An Introduction to the History of Psychology. Cengage Learning.
6. Köse, U. (2022). Yapay Zeka Felsefesi. İstanbul: Doğu Kitabevi, 160 s.
7. Putnam, H. (1999). The Thereefold Cord: Mind, Body, and World. Columbia University Press.
8. Rosenthal, D. (1995). Consciousness and Mind. Clarendon Press.
9. Rust, J. (2009). John Searle. Continuum International Publishing.
10. Swen, W. (2007). Epiphenomenalism. URL: <http://www.philosophy-online.de/pdf/ohpm.pdf>
11. Wegner, D.M. (1997). Why the mind wanders. Scientific Approaches to Consciousness, pp.295-315.

Турана Асадова

ПРОБЛЕМА СОЗНАНИЯ И РАЗУМА В ИСКУССТВЕННОМ ИНТЕЛЛЕКТЕ

РЕЗЮМЕ

В последнее время искусственный интеллект стал наиболее исследуемой областью, обогнав все области исследований. Ожидается, что искусственный интеллект будет быстро совершенствоваться и станет величайшим оружием своего создателя.

Основная научная цель данной статьи – провести философский анализ места и роли сознания и разума в искусственном интеллекте на фоне актуальности проблемы.

Методологической основой статьи является междисциплинарный подход. В настоящее время основным принципом является тезис о том, что взаимодействие

искусственного интеллекта-сознания-разума представляет собой единство на современном этапе.

В качестве **метода** применяются аналогия и сравнительный анализ.

Научное новизна заключается в выдвижении тезиса о том, что философско-научное понимание роли сознания и разума в контексте искусственного интеллекта до сих пор сопровождается противоречиями.

Ключевые слова: интеллектуальные системы, интеллект, различия между разумом и сознанием, абстрактные концепции, самосознание, искусственное сознание, интеллектуальные системы.

Turana Asadova

THE PROBLEM OF CONSCIOUSNESS AND MIND IN ARTIFICIAL INTELLIGENCE ABSTRACT

Recently, artificial intelligence has become the most researched field, surpassing all research fields. Artificial intelligence is expected to improve rapidly and become its creator's greatest weapon.

The main scientific goal of this article is to conduct a philosophical analysis of the place and role of consciousness and intelligence in artificial intelligence against the background of the relevance of the problem.

The methodological basis of the article is an interdisciplinary approach. Currently, the main principle is the thesis that the interaction of artificial intelligence-consciousness-mind represents a unity at the present stage.

Analogy and comparative analysis are used as a **method**.

The scientific novelty lies in putting forward the thesis that the philosophical and scientific understanding of the role of consciousness and intelligence in the context of artificial intelligence is still accompanied by contradictions.

Keywords: intelligent systems, intelligence, differences between mind and consciousness, abstract concepts, self-awareness, artificial consciousness, intelligent systems.